

др *Игор* ВУКОВИЋ
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду

ОДГОВОРНОСТ ПРАВНОГ ЛИЦА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА СА ПОСЛЕДИЦОМ СМРТИ (CORPORATE MANSLAUGHTER) ИЛИ ТЕШКЕ ТЕЛЕСНЕ ПОВРЕДЕ ПРЕМА СРПСКОМ ПРАВУ*

Резиме

У ујоредној лийтератури и судској пракси, тема евенуалне одговорности иривредној друштва за смртне последице ироузроковане постипањем њеових одговорних лица у вршењу својих овлашћења постаје све актуелнија, нарочито у англосаксонском праву. Са све већим бројем индустријских несрећа са трајичним последицама, праћеним смрћу великој броја људи, изналазе се нова решења и доносе нови прописи, који имају за циљ да осигурају да кривична одговорност не пооди само одговорна лица у иривредним субјектима, већ и саме корпорације. Тиме се иоказује да важан сеимени кривичне одговорности иравних лица иредставља њихова одговорност за нехайна кривична дела. С обзиром да је одговорност иравних лица за кривична дела уведена у српско право 2008. године, аутор анализира постипојеће иретипоставке одговорности иравној лица према постипојећем Закону, нарочито услов да одговорно лице кривично дело учини „у намери да за иравно лице остивари користи“. Аутор закључује да постипојеће решење не може адекватно да обухвати одговорност иравној лица за нехайна кривична дела, укључујући иу и дела квалификована иежим последицама смрти или иешке иелесне иовреде.

* Чланак је настао као резултат рада на пројекту „Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ (правни, економски, политички и социолошки аспект)“.

Кључне речи: корпоративно лишење живота, намера да се за јавно лице прибави користи, нехаји.

Одговорност правних лица за кривична дела не може се свести искључиво на прање новца, давање мита и друге умишљајне противправне делатности, путем којих корпорације каткада падају у искушење да повећају свој капитал на недозвољени начин. Једнако важан сегмент кривичне одговорности правних лица покрива одговорност за *нехајна* кривична дела. Последњих година, научна расправа о кривичној одговорности правних лица за евентуалне нехатно проузроковане смртне последице, настале у вези са обављањем њихове делатности – добија све више на замаху. Разлог овог увећаног интересовања представљале су катастрофе са значајним људским жртвама, неретко узроковане занемаривањем индустријских стандарда и техничких правила у вршењу привредних делатности. Реч је углавном о *јри тииа сииуација*. Најпре, одређене последице по здравље потрошача могу наступити услед стављања у промет штодљивих производа од стране привредних субјеката (нпр. производња и продаја моторних возила са фабричком грешком услед које долази до саобраћајних удеса). Затим, трећа лица могу трпети штетне последице и због мањкавог начина на који је активност правног лица организована (нпр. постројење испушта отровне материје у природу у недозвољеним количинама). Напослетку, штетне последице чији је узрок занемаривање одговарајућих стандарда у вези са заштитом на раду, неретко и са смртних исходом, могу сносити и сами запослени. Иако је до првих оптужења компанија за нехатно проузроковање смрти дошло већ пре више од једног века, до успешних осуда долази тек пре неколико деценија.¹

1 Прва осуда компаније за нехатно лишење живота у САД догодила се 1985. године, када су две корпорације (*Film Recovery Systems* и *Metallic Mining Systems*) осуђене на новчану казну од 48.000 долара за смрт свог запосленог који је чистио бачве са цијанидом. Ове фирме не само да нису обавестиле запослене да раде са отровним материјама, већ су са бачви скидале и натписе који су упозоравали на опасност. До прве осуђујуће пресуде у Енглеској дошло је 1993. године, када су четири тинејдера страдала, након што се преврнуо кану којим су се возили. Фирма *OLL Ltd.* је осуђена кривично на новчану казну од 60.000 фунти, јер је дозволила да неiskusни инструктори поведу децу на отворено море, уз минималну обуку и непоштовање безбедносних процедура (Melany Pritchard, „Corporate Manslaughter: The Dawning of a New Era?“, *Hong Kong Law Journal*, Nr. 1/1997, стр. 40, 42). Неколико месеци пре несреће два инструктора су напустила компанију, писмом обавестивши надлежне на пропусте у поступању, што је олакшало доказивање да су надлежни били свесни пропуста у организацији рада (Gary Slapper, „Corporate Manslaughter: The Changing Legal Scenery“, *Asia Pacific Law Review*, Nr. 2/2002, стр. 163). До прве оптужбе у Шкотској долази у 2002. години, поводом смрти четворочлане породице у експлозији проузрокованој цурењем гаса (*ibid.*, стр. 161).

У литератури се за све ситуације проузроковања смрти од стране одговорних лица у правном лицу, које се потом урачунавају правном лицу као његово дело, уобичајно назив „корпоративно лишење живота“ (*corporate manslaughter*).² Иако се у доктрини расправа углавном своди на одговорност правног лица за нехатно проузроковану смрт, услед повреде брижљивог поступања одговорних лица у његовом саставу, многи аутори оправдано указују да у обзир долази и одговорност правног лица за умишљајно усмрћење другог.³ Тако можемо замислити да одбор директора привредног друштва, у намери да за друштво непосредно или посредно оствари корист, нареди да се силом „разбије“ штрајк запослених, или чак наложи ликвидацију директора конкурентног предузећа. Иако сличне ситуације представљају реткост, предстојећа разматрања нужно се односе и на слична умишљајна проузроковања смрти. Такође, премда би се под овим појмом примарно разматрала одговорност правног лица за непосредно проузроковање, то јест за кривично дело убиства (Кривични законик, чл. 113)⁴, тешког убиства (КЗ, чл. 114) или нехатног лишења живота (КЗ, чл. 118), с обзиром да привредна активност може имати и какву међупоследицу (загађење живот-

- 2 Превођење енглеске речи „*manslaughter*“ као „убиство“ није према српској кривичноправној терминологији најпрецизније, с обзиром да у нашем праву убиство подразумева само умишљајно лишавање живота другог, док у англосаксонском праву ова категорија у већини јурисдикција обухвата и вољно (*voluntary*) и невољно (*involuntary*) усмрћење. Штавише, у пракси се овај проблем разматра искључиво у контексту нехатног лишења живота.
- 3 Вид. нпр. изричито Gerhard O. W. Mueller, „*Mens Rea* and the Corporation. A Study of the Model Penal Code Position on Corporate Criminal Liability“, *University of Pittsburgh Law Review*, 1957, стр. 23. У странијој литератури не налазимо ваљана објашњења зашто би се одговорност за смрт ограничавала на нехатна проузроковања смрти. Најчешће се само констатује да вољно проузроковање смрти „не може да се примени на корпорације“ (Aidan Ricketts, Heidi Avolio, „Corporate Liability for Manslaughter: The Need for Further Reform“, *Southern Cross University Law Review*, 2009–2010, стр. 61), са идејом да њима недостаје воља карактеристична за човека. У многим, нарочито старијим одлукама америчких судова, одговорност корпорација за убиство негирана је тврђењем да корпорација начелно не може да изрази нарочити умишљај, који се захтева за ово кривично дело (вид. Linda C. Anderson, „Corporate Criminal Liability for Specific Intent Crimes and Offenses of Criminal Negligence – The Direction of Texas Law“, *St. Mary's Law Journal*, Nr. 2/1984, стр. 248). Ова нелогичност још више долази до изражаја када се узме у обзир да се у многим англосаксонским законодавствима даље разликују нехатно лишење живота и невољно лишење живота узроковано опасним чињењем или нечињењем. Ако се већ расправа своди на одговорност за нехатно проузроковање смрти, остаје нејасно због чега би ова друга категорија остала изван стручног интересовања у овој материји, када је управо нехатно остварење опште опасних деликата типична слика несрећа за које би требало да одговарају корпорације.
- 4 Кривични законик (*Службени гласник РС*, бр. 85/2205, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013, даље у тексту: КЗ).

не средине, наступање опште опасности за живот или тело људи или имовину већег обима) – у обзир долазе и кривична дела *квалификована њоследицом смрти*. У највећем броју случајева ће одговорност правних лица доћи у обзир управо у ситуацијама нехатно проузрокованих последица смрти, насталих као резултат какве недозвољене активности везане за пословање привредног субјекта. С тим у вези, на почетку поменути типичне ситуације проузроковања смрти можемо подвести под она кривична дела из српског КЗ-а, у којима би евентуална одговорност правног лица дошла примарно до изражаја. Ту спадају, пре свих, тешка дела против здравља људи (чл. 259, најчешће у вези са кривичним делом производње и стављања у промет штодљивих производа из чл. 25б) и тешка дела против опште сигурности (чл. 288, најчешће у вези са кривичним делима изазивања опште опасности из чл. 278 и изазивања опасности необезбеђењем мера заштите на раду из чл. 280).⁵ Најзад, треба указати да технички термин „корпоративно лишење живота“ појмовно неоправдано не укључује телесно повређивање, настало у вези са обављањем привредне делатности. С обзиром да нема суштинског разлога због којег би се одговорност правних лица ограничила само на проузроковање смрти,⁶ закључци које изведемо у погледу одговорности правног лица за последицу смрти – једнако су примењиви и на кривична дела телесног повређивања.

Расправа у погледу кривичне одговорности правних лица за убиство или нехатно лишење живота у страног литератури се углавном своди на привредна друштва као евентуалне субјекте одговорности. Основни разлог је тај што су повод за расправу представљале катастрофе и несреће праћене смрћу великог броја људи као резултат активности преваходно приватних правних лица. На сличан закључак упућује и већ поменути уобичајени термин „корпоративно лишење живота“, који наводи управо на привредна друштва као циљну групу кривичне одговорности.⁷ Међутим, не може се *a priori* искључити да смртни

5 Иако би важан сегмент одговорности правног лица за кривична дела требало да обухвати одговорност за кривична дела против животне средине (глава XXIV КЗ), наш законодавац овде није прописао теже облике квалификоване наступањем смрти или тешке телесне повреде, па преостаје да се одговорност успостави непосредно – преко кривичног дела убиства или тешке телесне повреде (вид. напомену 41).

6 С правом P. R. Glazebrook, „A Better Way of Convicting Businesses of Avoidable Deaths and Injuries“, *Cambridge Law Journal*, Nr. 2/2002, стр. 414.

7 Anne Schneider, „Corporate Liability for Manslaughter – A Comparison between English and German Law“, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, Nr. 1/2009, стр. 23. Други могући технички термини углавном се нису пробили у стручној литератури. Тако се називу „индустриско лишење живота“ (*industrial manslaughter*) замера да појам сужава на проузроковања смрти на радном месту (тако Jonathan Clough, „Will the Punishment Fit the Crime – Corporate Manslaughter and the Problem of Sanctions“, *Flinders Journal of Law Reform*, Nr. 1/2005, стр. 114). И поред сличних при-

исход прати и противправну активност државних органа, па се може поставити питање кривичне одговорности јавноправних субјеката. Српски Закон о одговорности правних лица за кривична дела⁸ негира ову могућност, прописујући да Република Србија, аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе, државни органи и органи аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе не могу одговорати за кривична дела (чл. 3). Искључење одговорности погађа и друга правна лица, дакле и приватна правна лица, ако учине кривично дело у вршењу јавних овлашћења.⁹ Не треба међутим изгубити из вида да је појам правног лица шири од појма привредног друштва, тако да осим ортачког друштва, командитног друштва, друштва са ограниченом одговорношћу и акционарског друштва субјекти кривичне одговорности начелно могу бити и удружења,¹⁰ задруге,¹¹ задужбине,¹² фондације итд. Утолико се питање евентуалне кривичне одговорности може поставити и у погледу наведених правних субјеката.

У појединим законодавствима, која прихватају одговорност правних лица за кривична дела, одговорност правног лица није могућа ако за односно кривично дело није прописана новчана казна. То непосредно дотиче и питање евентуалне одговорности за убиство, с обзиром да ово дело спада у тешка кривична дела, код којег се редовно прописује казна затвора. Тако се према енглеском праву учинилац убиства кажњава доживотним затвором,¹³ па се због чињенице да новчана казна није предвиђена ни као могућност – *a priori* искључује одговорност правног лица за овај деликт.¹⁴ Слично ограничење у српском кривичном пра-

говора, у појединим јурисдикцијама (нпр. неким аустралијским државама) је назив „индустријског лишења живота“ ипак заживео (вид. Jonathan Wong, „Corporate Manslaughter: A Proposed Corporate Killing Offence for New Zealand“, *Canterbury Law Review*, Nr. 1/2006, стр. 158).

- 8 Закон о одговорности правних лица за кривична дела (*Службени гласник РС*, бр. 97/2008, даље у тексту: ЗОПЛКД).
- 9 Субјект кривичне одговорности може бити само онај субјект права који се по позитивном праву наше земље сматра правним лицем (ЗОПЛКД, чл. 5 тач. 1). Вид. детаљније Горан Илић, „Маргиналије уз Закон о одговорности правних лица за кривична дела“, *Crimen*, бр. 2/2010, стр. 250.
- 10 Закон о удружењима (*Службени гласник РС*, бр. 51/2009 и 99/2011 – др. закон), чл. 4 ст. 2.
- 11 Закон о задругама (*Службени лист СРЈ*, бр. 41/1996 и 12/1998 и *Службени гласник РС*, бр. 101/2005 – др. закон и 34/2006), чл. 5 ст. 1.
- 12 Закон о задужбинама и фондацијама (*Службени гласник РС*, бр. 88/2010 и 99/2011 – др. закон), чл. 2.
- 13 *Murder (Abolition of Death Penalty) Act 1965*, пар. 1.
- 14 Вид. одлуку *R v ICR Haulage Ltd. [1944] KB. 551, 554, 557*. Осим за кривична дела запређена казном затвора правна лица према енглеском праву не могу одговорати ни за својеручна кривична дела (двобрачност, родоскрвњење, давање лажног

ву међутим не постоји, иако и наше кривично право, разумљиво, не предвиђа могућност изрицања правном лицу казне затвора.¹⁵ ЗОПЛКД начелно допушта одговорност правног лица за сва кривична дела из посебног дела Кривичног законика и других закона.¹⁶ Чињеница, да за конкретно кривично дело није прописана новчана казна, не везује суд, с обзиром да се распон новчане казне у погледу правног лица ни не одређује код појединог кривичног дела, већ на темељу општих одредаба о висини новчане казне (ЗОПЛКД, чл. 14). Због тога околност да је за убиство према нашем праву прописана само казна затвора (од пет до петнаест година) не искључује могућност изрицања новчане казне правном лицу, с обзиром да се за кривична дела „за које је прописана казна затвора преко десет година“ – новчана казна изриче у износу од најмање двадесет милиона динара (ЗОПЛКД, чл. 14 ст. 3 тач. 6).¹⁷ Исто важи и у односу на нехатно лишење живота, уз нешто нижи распон (од два милиона до пет милиона динара).¹⁸

исказа). У делу англосаксонске судске праксе се закључује да сексуални деликти (нпр. силовање) могу бити учињени од стране корпорације (вид. Dorothy Farisani, „Corporate Homicide: What can South Africa Learn from Recent Developments in English Law“, *Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, Nr. 2/2009, стр. 211, у погледу Јужноафричке Републике).

- 15 У односу на правно лице, наше право од казни предвиђа новчану казну и престанак правног лица (ЗОПЛКД, чл. 13). Не треба потцењивати превентивно дејство новчане казне у односу на правна лица. Осим високих распона, остварујући сврху кажњавања, суд у одмеравању новчане казне узима у обзир, између осталог, и величину правног лица, степен његове одговорности, положај и број одговорних лица која су учинила кривично дело, као и мере које је правно лице предузело како би открило, спречило или казнило дело одговорног лица (вид. ЗОПЛКД, чл. 15). Ипак, изненађује да законодавац није олакшавајућим и отежавајућим околностима придодео и „економску снагу“ правног лица, иако је ова околност била присутна у Закону о привредним преступима (чл. 20), као до сада основном моделу казнене одговорности правног лица у нашем праву. У ситуацији када већ, еквивалентно систему новчане казне у дневним износима у односу на физичка лица као учиниоце кривичних дела (вид. КЗ, чл. 49), није осмишљен модел који би у целости пратио имовно стање учиниоца, било је примереније и у погледу кривичне одговорности правног лица нарочито вредновати његов имовни капацитет, налик чл. 54 ст. 2 КЗ или чл. 42 ст. 3 Закона о прекршајима.
- 16 Слично и аустралијски кривични законик из 1995. године (*Criminal Code Act*) утврђује да правно лице може одговарати за свако кривично дело, „укључујући оно кажњиво затвором“ (пар. 12.1 ст. 2).
- 17 С обзиром да није прописан посебни максимум распона – важи општи максимум од петсто милиона динара (ЗОПЛКД, чл. 14 ст. 2). Исти распон би важио и за кривично дело тешког убиства (КЗ, чл. 114).
- 18 ЗОПЛКД, чл. 14 ст. 3 тач. 3. Треба међутим приметити да законодавац није нотехнички прецизно одредио распоне новчане казне за правна лица, с обзиром да се прописана казна затвора за нехатно лишење живота (од шест месеци до пет година) може подвести и под распоне новчане казне из чл. 14 ст. 3 тач. 4 и 5.

Један од основних разлога због којег се у англосаксонском праву све више пробија кривична одговорност привредних субјеката за смртне последице настале у обављању њихове делатности тиче се *прекора* који прати кривичноправно кажњавање. Терет економских ефеката исплаћене новчане казне привредно друштво може једноставно пребацивати на акционаре (преко мањих дивиденди и евентуалне ниже вредности акција), повериоце (преко умањеног капитала и кредитне способности правног лица), потрошаче (преко виших цена) и саме запослене (отпуштање радника).¹⁹ Потенцијални негативни ефекти у односу на запослене представљају значајан ограничавајући фактор новчаног кажњавања, с обзиром да је неретко прва непосредна последица високе новчане казне смањење броја запослених. У овом смислу, материјални губитак који прати новчано кажњавање (кривично, прекршајно или привредно-преступно) има сличне последице као и евентуална грађанскоправна одговорност правног лица за накнаду штете. Оно што међутим одваја накнаду штете и кривичну санкцију новчане казне јесу *посредни губици* за правно лице као учиниоца кривичног дела, настали стигматизацијом коју прати кривична осуда. Иако кривични прекор упућен правном лицу има више симболичко значење,²⁰ он може имати значајне негативне имовинске ризике по привредне субјекте. Много израженије превентивно дејство од непосредне новчане вредности казне има *лош јубилицијет* који у јавности ствара кривична осуда за убиство или нехатно проузроковање смрти, с обзиром да стварање лоше слике у јавности може водити смањеној конкурентности, губитку тржишта, бојкоту и даљим економским губицима.²¹

Случај који је интензивирао научну расправу о евентуалној одговорности правног лица за проузроковање смрти десио се 1987. године и односио се на занемаривање безбедносних протокола и процедура, праћено трагичним последицама. До несреће је дошло када је приликом испловљавања из белгијске луке Зебриж британски трајект „*Herald of Free Enterprise*“ потонуо, а близу 200 лица, путника и чланова посаде, страдало. Разлог несреће био је тај што је посада трајекта заборавила да пре испловљавања затвори врата на прамцу, што је омогућило да вода продре у простор за аутомобиле и да на крају потопа брод. Енглеско тужилаштво је оптужило превозиоца „*P&O European Ferries*“ и

19 J. Clough, *нав. чланак*, стр. 122; Vincent Todarello, „Corporations Don't Kill People – People Do: Exploring the Goals of the United Kingdom's Corporate Homicide Bill“, *New York Law School Law Review*, Nr. 3-4/2002-2003, стр. 862.

20 James Gobert, „The Politics of Corporate Manslaughter – The British Experience“, *Flinders Journal of Law Reform*, Nr. 1/2005, стр. 4.

21 J. Clough, *нав. чланак*, стр. 123; J. Gobert, *нав. чланак*, стр. 5-6. У том смислу, нарочити значај може имати мера безбедности јавног објављивања пресуде (ЗОПЛКД, чл. 26).

седам запослених за нехатно лишење живота путника и чланова посаде. Према теорији „идентификације“, прихваћеној у погледу кривичне одговорности правних лица у ондашњој енглеској доктрини,²² одговорност је могла бити воспостављена само ако је дело било учињено од стране лица које отелотворује „ум и вољу“ компаније („*directing mind and will*“), с којим се правно лице у јавности по правилу изједначава. Према теорији идентификације, правно лице се често пореди са људским организмом, где се управо владајуће структуре разумеју као његов „мозак“, док други запослени, као извршиоци налога, представљају „удове“ привредног друштва.²³ Под владајућим структурама се разумеју лица која управљају предузећем (директори, чланови управног одбора или виши руководиоци) и воде његову пословну политику.²⁴ Како се привредно друштво преко наведених физичких лица „идентификује“, делује смислено да се њихова субјективна страна припише правном лицу које заступају. Међутим, услов одговорности правног лица подразумева и проналажење вишег руководиоца, коме се на субјективном плану може приписати кривица за смрт проузроковану пропустима у раду правног лица. То је показало и основну слабост теорије „идентификације“. Овај модел показивао је резултате само када се радило о мањим фирмама, где је правно лице представљало једно или само неколико одговорних лица и где је било могуће успоставити објективну и субјективну везу између њихових одлука и наступелих последица. У великим компанијама, пак, где је доношење одлука „расуто“ на више нивоа и где је неретко немогуће доказати да су водеће структуре имале сазнања о чињењима и нечињењима својих запослених – кривична одговорност ће тешко допрети до високо позиционираних управљачких кругова.²⁵ То се видело и на примеру несреће трајекта „*Herald of Free Enterprise*“, када су оптужбе против фирме „*P&O European Ferries*“ одбачене. Иако је утврђено више појединачних пропуста запослених,²⁶ није доказано да је иједан члан

22 Ово учење је засновано у доктрини на темељу три значајне одлуке из 1944. године. Поред већ поменутих *R v ICR Haulage Ltd.* [1944] KB. 551, 554, 557, вид. *DPP v Kent and Sussex Contractors, Ltd.*, [1944] KB. 146; *Moore v I Bresler Ltd.*, [1944] 2 All ER. 515. До тада су правна лица у Великој Британији одговарала само за кривична дела за која се није захтевала *mens rea*.

23 М. Pritchard, *нав. чланак*, стр. 56.

24 Још од водећег случаја у овој области – *Tesco Supermarkets Ltd. v Natrass*, [1972] AC. 153 – питање с којим то лицима се идентификује компанија представља централни проблем учења. Суд је у овом предмету закључио да пословођа супермаркета нема довољно висок положај у структури корпорације да би идентификовао саму компанију.

25 А. Ricketts, Н. Avolio, *нав. чланак*, стр. 66.

26 Радник који је требало да затвори врата на прамцу, кроз која је покуљала вода, био је заспао, док је одговорно лице, које је требало да провери да ли су врата затворе-

органа управљања поступао нехатно у погледу наступелих последица и имао сазнања о пропустима који су довели до удеса. Стога не изненађује да су у досадашњој енглеској пракси све осуђене компаније биле „мале и релативно непознате“.²⁷

Као резултат уочених недостатака, Велика Британија доноси 2007. године Закон о корпоративном убиству (*Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act*),²⁸ који ће послужити као модел за многа друга англосаксонска законодавства. Према овом закону, организација је одговорна за лишење живота другог ако узрок смрти представља начин на који су њене активности руковођене или организоване, а истовремено се ради о очигледној повреди дужности старања организације у односу на умрлог (пар. 1 ст. 1 СМСНА).²⁹ Услов је и да је начин на који су активности организације биле руковођене или организоване од стране вишег руководства представљао битан елемент повреде дужности старања (пар. 1 ст. 3 СМСНА).³⁰ Није нужно да је повреда дужности вишег руководства искључиви и непосредни узрок смрти, већ да игра посредну али значајну улогу у њеном наступању.

Државе бивше Југославије су углавном прихватиле кривичну одговорност правних лица и унеле је у своја законодавства, иако се у литератури и коментарима регионалних закона о одговорности правних лица за кривична дела ретко наилази на осврт на евентуалну одговорност правног лица за кривична дела са обележјем проузроковања смрти. Тако се у Коментару Закона о одговорности правних лица за кривична дјела Црне Горе констатује да „правно лице може одговарати за кривична дјела учињена од стране одговорног лица која укључују насиље, као што је убиство“, уз пример у којем менаџер даје налог запосленом да убије или тешко повреди власника другог правног лица како би ели-

на, био заузет другим пословима на мосту. Суд није прихватио да „кумулира“ све пропусте појединих физичких лица правном лицу.

27 А. Schneider, *нав. чланак*, стр. 27.

28 У даљем тексту: СМСНА. Овим законом је за Енглеску, Велс и Северну Ирску инкриминисан *corporate manslaughter*, а за Шкотску *corporate homicide* као кривично дело.

29 Повреда дужности је очигледна ако „пада далеко испод онога што се разумно може очекивати од организације у датим околностима“ (пар. 1 ст. 4 тач. б СМСНА).

30 Важно је приметити да, супротно теорији „идентификације“, није неопходно да се идентификује конкретан руководилац који је учинио повреду дужности, већ је довољно да се таква повреда припише начину вођења правног лица у целини. Ту се некада заступа и учење о тзв. „агрегацији“, здруживању кривице (*aggregation doctrine*), према којем се комбинују пропусти неколико виших руководилаца и њихова кривица, уместо да се, често неуспешно, тражи једно одговорно лице (А. Ricketts, Н. Avolio, *нав. чланак*, стр. 70). Овај модел је владајући у америчкој пракси.

минисао конкуренцију.³¹ У начелу, или се одговорност правног лица за кривична дела са проузроковањем смрти може непосредно извести из одговарајућих законских одредби, или се таква могућност посредно тумачи у литератури.³²

Према српском ЗОПЛКД правно лице одговара за кривично дело у две ситуације. У *првој ситуацији* правно лице одговара ако одговорно лице у оквиру својих послова односно овлашћења учини кривично дело у намери да за правно лице оствари корист (чл. 6 ст. 1). Ако овај случај доведемо у везу са контекстом у којем привредна друштва послују и ситуацијама индустријских несрећа са смртним последицама, можемо констатовати да је први услов одговорности – околност да одговорно лице делује у оквиру својих послова и овлашћења – редовно испуњен. Индустријске незгоде најчешће подразумевају несавесна поступања запослених у вршењу делатности за чије је обављање правно лице регистровано.³³ Отуда ће, примера ради, несрећа у руднику бити вероватно изазвана непоступањем одговорног лица по прописима о мерама заштите на раду у оквиру правног лица регистрованога за експлоатацију руда. Такође, и услов који је у англосаксонским законодавствима најчешће споран – круг одговорних лица чија чињења или нечињења заснивају одговорност правног лица³⁴ – према српском праву не представља посебан проблем. Наш ЗОПЛКД доста широко одређује круг одговорних лица из којих се одговорност правног лица изводи. Наиме, одговорно лице је не само лице које је овлашћено, односно за које се може сматрати да је овлашћено да поступа у име правног лица, већ и лице којем је правно или фактички поверен одређени круг послова у правном лицу (чл. 5 тач. 2). То не мора бити само члан управљачких структура привредног друштва већ и сваки други запослени, па ће и овај услов одговорности редовно бити испуњен. Проблем представља захтев да одговорно лице мора да поступа у намери

31 Зоран Стојановић, Richard Shine, *Коментар Закона о одговорности правних лица за кривична дјела*, Подгорица, 2007, стр. 65.

32 Вид. чл. 4 словеначког Закона о одговорности правних лица за казнена дела (*Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja*) од 1999. год., чл. 3 хрватског Закона о одговорности правних особа за казнена дјела од 2003 год. и чл. 5 црногорског Закона о одговорности правних лица за кривична дјела.

33 Треба имати у виду поменуто ограничење према којем правна лица којима је законом поверено вршење јавних овлашћења не могу одговарати за кривично дело учињено у његовом вршењу. Отуда је нпр. искључена кривична одговорност приватне клинике или болнице за повреде дужности лекара или другог здравственог радника у вршењу здравствене делатности или одговорност приватног превозиоца за несавестан превоз путника у јавном саобраћају.

34 У већем броју законодаваста само кривица највиших органа правног лица може засновати кривичну одговорност.

да за правно лице оствари корист. Иако се у литератури овај услов тумачи доста широко, у смислу да се може радити и о имовинској и о неимовинској користи,³⁵ у ситуацијама несрећа на раду он најчешће ипак није остварен. Наиме, према владајућем схватању у нашој доктрини „нехатна кривична дела, по природи ствари, не могу садржати намеру или побуду“.³⁶ Управо субјективна обележја намере и побуде говоре у прилог томе да је учинилац у конкретном случају био свестан свог дела и хтео његово извршење (директан умишљај), или бар на њега пристао (евентуални умишљај), јер га је на предузимање дела управо мотивисала одређена (овде користољубива) побуда. Да постојање намере као субјективног обележја дела у неку руку подразумева умишљај неспорно је и у домаћој литератури.³⁷ Евентуални излаз из неспојивости нехата и услова користољубиве намере могла би да представља чињеница да се код кривичних дела која чине правна лица не мора увек радити о делима са субјективним обележјем користољубиве намере; начелно у обзир долази свако кривично дело, па и оно које нема сличну намеру у свом бићу.³⁸ Довољно је да је одговорно лице остварило обележја неког кривичног дела које не обухвата намеру као обележје, али да је у конкретном случају биће остварено у намери да се за правно лице оствари корист. Ипак, наведена могућност, да се намера нађе изван бића дела, иако не представља услов одговорности одговорног лица за кривично дело – и даље остаје услов одговорности правног лица за односно кривично дело. Како се „одговорност правног лица заснива на кривици одговорног лица“ (чл. 7 ст. 1 ЗОПЛКД),³⁹ независно од тога да ли је намера обележје кривичног дела у питању – коегзистенција нехата и намере делује као тежак задатак.

35 Чак је и појам саме имовинске користи у Кривичном законнику широко постављен, с обзиром да она представља „добро сваке врсте, материјално или нематеријално, покретно или непокретно, процењиво или непроцењиво“ (КЗ, чл. 112 ст. 36).

36 Зоран Стојановић, *Кривично право Ойшџи гео*, 20. издање, Београд, 2013, стр. 110.

37 Вид. нпр. *ibid.*, стр. 109.

38 У супротном би се одговорност правног лица свела на кривично дело злоупотребе овлашћења у привреди (КЗ, чл. 238), које врши одговорно лице у предузећу или другом субјекту привредног пословања које има својство правног лица, „које у намери прибављања противправне имовинске користи за правно лице у којем је за послено“ предузме неку од инкриминисаних радњи.

39 Правно лице нема своју субјективну страну, да би оно само могло да скриви одређено понашање, па је стога његова одговорност изведена из кривице одговорног лица. Нespoјивост нехата и користољубиве намере не треба отуда мешати са захтевом да се одговорност правног лица заснива на кривици одговорног лица. Овде се ради о неспојивости нехата и намере самог физичког лица, на чијој се кривици и темељи одговорност правног лица.

У *другој ситуацији* за кривичну одговорност правног лица неопходно је да физичко лице, које би требало да делује под надзором и контролом одговорног лица, учини кривично дело управо због непостојања надзора и контроле одговорног лица над његовим активностима у конкретном случају (ЗОПЛКД, чл. 6 ст. 2). Реч је виду одговорности за противправна дела других,⁴⁰ заснованој на идеји занемаривања гарантне дужности надзора у односу на чињења и нечињења запослених. На први поглед, овде би се могле подвести многе индустријске несреће са смртним последицама. Тако у поменутој несрећи у луци Зебриж дужно чињење није пропустио само запослени чија је непосредна дужност била да затвори врата на прамцу, већ и надређени официр који је то требало да провери. На темељу овог дела одредбе из чл. 6 ст. 2 ЗОПЛКД би се отуда могло закључити да је кривично дело у конкретном случају учињено управо због непостојања надзора и контроле одговорног лица над његовим активностима. Међутим, и овде је задржан услов да физичко лице, које делује под надзором и контролом одговорног лица – мора да чини кривично дело „у корист правног лица“, што једнако онемогућава успостављање одговорности правног лица за нехат. Како последица смрти, као облик кривичног дела квалификованог тежом последицом (КЗ, чл. 27), мора бити обухваћена нехатом учиниоца, услов поступања у корист правног лица редовно ће искључити одговорност правног лица за кривична дела са обележјем смрти (нпр. тешка дела против опште сигурности из чл. 288 КЗ).⁴¹

Српска одредба о кривичној одговорности правних лица наликује заступничком моделу одговорности правних лица (*vicarious liability*).

40 Вид. Игор Вуковић, *Кривична дела нејавно нечињења*, Београд, 2013, стр. 125.

41 Код неких значајних кривичних дела, код којих долази у обзир кривична одговорност правног лица, законодавац није конструисао теже облике квалификоване последицом смрти или тешке телесне повреде, па се у случају наступања ових последица мора ићи на стицај са одговарајућим делом против живота и тела. Тако, примера ради, ако је као резултат загађења животне средине наступила смрт једног или више лица, чињеница да законодавац није прописао тешка дела против животне средине условила би примену правила о стицају. Сматрамо да особеност заштитног објекта животне средине није довољан разлог за непрописивање тешких дела квалификованих последицом смрти или тешке телесне повреде. С једне стране, евентуалне теже последице смрти подразумевале би стицај са онолико нехатних лишења живота колико има страдалих лица. То би у примерима загађења средине, неретко праћених смрћу стотина људи, подразумевало исто толико нехатних лишења живота. Овај могући приговор тежи облик у уобичајеном квалификаторном обележју „смрти једног или више лица“ успешно пренебрегава. С друге стране, слични тежи облици, бар за кривично дело загађења животне средине (КЗ, чл. 260), били су предвиђени до доношења Кривичног законика (вид. претходни Кривични закон РС [Службени гласник СРС, бр. 26/1977, 28/1977, 43/1977, 20/1979, 24/1984, 39/1986, 51/1987, 06/1989 и 42/1989 и Службени гласник РС, бр. 16/1990, 21/1990, 49/1992, 23/1993, 67/1993, 47/1994, 17/1995, 44/1998, 10/2002, 11/2002, 80/2002, 39/2003 и 67/2003], чл. 135).

lity), прихваћеном у САД на федералном нивоу. Према овом обрасцу, корпорација одговара кривично ако одговорно лице у њеном саставу учини кривично дело у оквиру својих послова унутар правног лица и у намери да за корпорацију оствари корист.⁴² При том се намера да се за корпорацију оствари корист тумачи екстензивно, с обзиром да је довољно да је учинилац примарно деловао у намери да корист прибави за себе, а тек посредно за правно лице у чије име дела.⁴³ *Ratio* укључивања услова намере подразумева интенцију да се спречи кривично гоњење компанија које су саме жртве криминалне делатности њених запослених.⁴⁴ Акт који штети правном лицу или се чини само у корист физичког лица не може да заснује одговорност правног лица. Осим тога, није неопходно да је корист заиста и прибављена; довољно је да запослени поступао у намери да оствари корист.⁴⁵ Из наведених разлога, иако захтев да је правно лице имало извесну корист од вршења кривичног дела од стране његовог запосленог на први поглед битно сужава границе кривичне одговорности правног лица, овај услов је у примени права значајно ублажен.⁴⁶

Заиста, појам „користи“, од којег полази ЗОПЛКД, могао би се на први поглед протумачити и у нешто екстензивнијем виду. Док се намера прибављања користи јасније очитује код кривичних дела против имовине или привреде, где евентуални мотив обogaћења више долази до изражаја, привредно друштво може имати индиректне имовинске и неимовинске користи и код кривичних дела против личних добара, ако

42 Pamela H. Bucy, „Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability“, *Minnesota Law Review*, Nr. 4/1991, стр. 1102; Andrew Weissmann, David Newman, „Rethinking Criminal Corporate Liability“, *Indiana Law Journal*, Nr. 2/2007, стр. 412, 422.

43 Задовољава дакле да је намера прибављања користи за правно лице била само један од мотивационих фактора. Jennifer Moore, „Corporate Culpability under the Federal Sentencing Guidelines“, *Arizona Law Review*, Nr. 4/1992, стр. 761; A. Weissmann, D. Newman, *нав. чланак*, стр. 422.

44 Kathleen F. Brickey, „Corporate Criminal Liability: A Primer for Corporate Counsel“, *The Business Lawyer*, 1/1984, стр. 134-135.

45 Lowell H. Brown, „Vicarious Criminal Liability of Corporations for the Acts of Their Employees and Agents“, *Loyola Law Review*, Nr. 2/1995, стр. 295; P. H. Bucy, *нав. чланак*, стр. 1103, 1149.

46 Треба имати у виду да је и друга претпоставка – да је запослени учинио кривично дело у вршењу својих послова и овлашћења – у тој мери у примени права разводњена да се тумачи као „скоро безначајна“ (P. H. Bucy, *нав. чланак*, стр. 1102). Наиме, судови су прихватили да је дело учињено у вршењу послова правног лица и у ситуацијама када је политика корпорације изричито забрањивала таква понашања или је чинила друге напоре да их спречи (Carol L. Bros, „A Fresh Assault on the Hazardous Workplace: Corporate Homicide Liability for Workplace Fatalities in Minnesota“, *William Mitchell Law Review*, Nr. 2/1989, стр. 290).

његова управа, примера ради, скреше трошкове за скупе мере заштите на раду или одлучи да се насилно обрачуна са штрајкачима. Сличне активности некада се могу довести у везу и са нехатом. Тако изазивање опасности непостављањем заштитних уређаја у рудницима, фабрикама, радионицама, на градилиштима или на другом месту рада, њиховим неодржавањем у исправном стању, или нестављањем у дејство у случају потребе може бити учињено и из нехата (вид. КЗ, чл. 280 ст. 3), а да се не искључи да је разлог пропуштања ових мера подразумевао стицање какве посредне користи (остварење неких уштеда). Овај модел је замислив код свих последичних деликата код којих кршење какве дужности, као радња извршења кривичног дела, може бити и свесно и несвесно, а где у односу на последицу повреде или опасности (у примеру дела из чл. 280 ст. 3 КЗ – опасности за живот или тело људи или за имовину већег обима) постоји нехат. Ту је такође замисливо да је побуда због које је учинилац пренебрегао своју дужност била користољубива. По сличном обрасцу бисмо могли да „помиримо“ намеру стицања користи и нехат и код других типичних нехатних деликата.⁴⁷ На слично разумевање овог односа наилазимо и у литератури.⁴⁸

Ипак, изнето тумачење не можемо прихватити као ваљано решење. Није спорно да у погледу важних кривичних дела (нпр. корупције) обележје користољубиве намере изгледа као логичан услов. Захтев да одговорно лице делује, макар делимично, у корист правног лица, представља мост између индивидуалне одговорности одговорног физичког лица и изведене одговорности правног лица, пружајући извесно криминално-политичко оправдање за кривичноправну реакцију. Остаје међутим отворено да ли је слично тумачење, из угла обличја чл. 6 ЗОПЛКД, у случају нехатних деликата једнако могуће. Иако се из наведених примера може видети да је нехатно поступање у користољубивој намери некада замисливо, слична конструкција пре изгледа као припадак централно постављене кривичне одговорности привредних друштава за умишљајне деликте одговорних лица, него као подобан и циљани инструмент кривичноправног одговора на све значајније присуство индустријских незгода и несрећа на раду.

Из свих наведених разлога сматрамо да одредба о условима одговорности правног лица из чл. 6 ЗОПЛКД не пружа довољан основ за

47 Тако би се и код честог нехатног угрожавања безбедности саобраћаја (КЗ, чл. 289 ст. 3) могло тврдити да је учинилац чак и умишљајно кршио неки саобраћајни пропис, нпр. вози технички неисправно возило, желећи да избегне трошак нужних поправки, а да у односу на последицу опасности за живот или тело људи или за имовину већег обима постоји само нехат.

48 Вид. нпр. С. L. Bros, *нав. чланак*, стр. 300; Зоран Стојановић, „Одговорност правних лица за кривична дјела“, у: *Одговорност правних лица за кривична дјела. Повраћај добара*, Подгорица, 2010, стр. 22.

закључак да овај законски пропис допушта одговорност правног лица за нехатна кривична дела. Да ли овај недостатак постојећег решења захтева допуну актуелног модела изведене кривичне одговорности правног лица или установљење неког од упоредних модела изворне кривичне одговорности правног лица – остаје да се види. У сваком случају, свако будуће решење, које полази од потребе свеобухватног дефинисања претпоставки одговорности правног лица за кривична дела, мора уважити оправдани интерес да одговорност правног лица обухвати и одговорност за нехат. У том случају ће и ситуације у којима криминално-политички обзири захтевају одговорност правног лица за кривична дела са последицом смрти или тешке телесне повреде добити задовољавајући правни оквир.

Igor VUKOVIĆ, PhD

Associate Professor at the Faculty of Law University of Belgrade

CORPORATE CRIMINAL LIABILITY FOR MANSLAUGHTER AND SERIOUS BODILY HARM IN SERBIAN LAW

Summary

The subject of corporate liability for deadly consequences, caused by employees, becomes even more topical in comparative literature and case law, especially in common law systems. With an increasing number of industrial accidents with tragic consequences, followed by the death of a large number of people, new solutions are being found and new regulations are being brought, with the idea to ensure that criminal liability does not hit only natural persons in the legal entity, but also the corporation itself. This indicates that an important segment of criminal liability of legal persons is their responsibility for negligent offenses. Considering that the liability of legal persons for criminal offenses was introduced in the Serbian law in 2008, the author analyzes the current assumptions of criminal liability of legal entities under the existing law, in particular the requirement that the responsible person commits criminal offence “for the benefit of the legal person”. The author concludes that existing solutions cannot adequately cover the liability of legal entities for negligent offences, including offences with graver consequences of death or serious bodily harm.

Key words: *corporate manslaughter, intent to benefit the corporation, negligence.*